

Socrates in de basisschool

Filosoferen met kinderen (FMK) zit in de lift in Vlaanderen. Een toenemend aantal scholen en organisaties ziet in dat het filosoferen een meerwaarde kan betekenen voor kinderen in de Vlaamse kleuter- en lagere scholen. Dat betekent niet dat het gros van de leerkrachten zelf al aan het filosoferen geslagen is, maar geleidelijk aan winnen de ideeën veld. De voordelen van FMK zijn immers velerlei: Filosoferen draagt bij tot het redeneervermogen van de kinderen en hun welbevinden in de klas. Bovendien kan het voeren van filosofische gesprekken een belangrijke bijdrage leveren tot de taalvaardigheid. Dit artikel probeert de opkomst van het filosoferen in het basisonderwijs te duiden en de voordelen en voorwaarden aan te geven.

Auteur: Ingeborg Landuyt

Misschien is het het beste om even te starten met een veelbelovend praktisch signaal: Ruim een jaar geleden vertrok een groepje Vlaamse kleuterleidsters en onderwijzers enthousiast op uitstap naar een basisschool in het verre Heemstede. Er waren vast makkelijkere locaties te vinden voor een navorming, maar niet voor de good practice-voorbeelden waar de leerkrachten van Klavertjevier uit Berchem op zoek naar waren.

Op de eigen basisschool hadden ze net hun eigen ongebruikelijke project opgestart: Het filosoferen met kinderen introduceren, vanaf de kleuters tot in het zesde leerjaar, in een doorlopende leerlijn. Maar ze startten daarbij van nul, want hoewel het filosoferen met kinderen perfect aansluit bij heel wat ontwikkelingsdoelen en eindtermen van het basisonderwijs, is de praktijk vrijwel nergens in Vlaanderen systematisch geïmplementeerd. Leerkrachten basisonderwijs die zich bezighouden met filosofieonderwijs zijn witte raven; hele scholen die systematisch aan een leerlijn filosoferen werken, nog veel zeldzamer.

In Heemstede, op basisschool Icarus stond en staat men al ver: Vanaf de oprichting in 1990 werd filosoferen systematisch in het programma geïntegreerd. Kinderen van elke leeftijd krijgen wekelijks filosofielesjes. De SLO-methode *Filosoferen in het basisonderwijs* zorgt voor veel inspiratie, maar de school zorgt er ook voor dat leraren zich regelmatig uit andere bronnen kunnen oriënteren.

De achtergronden van Icarus en Klavertjevier zijn echter radicaal verschillend. Icarus bedient een overwegend autochtoon publiek in Heemstede, een rustige gemeente even buiten Haarlem. Klavertjevier ligt in het centrum van Antwerpen, op een boogscheut van Berchem-station.

“Hoewel het filosoferen met kinderen perfect aansluit bij heel wat ontwikkelingsdoelen en eindtermen van het basisonderwijs, is de praktijk vrijwel nergens in Vlaanderen systematisch geïmplementeerd.”

Er is een veelvoud aan nationaliteiten, autochtone kleuters zijn eerder uitzondering dan regel.

Deze meertalige context is ook de belangrijkste reden waarom de keuze voor filosoferen in Klavertjevier gemaakt werd. Er was vastgesteld dat de leerlingen op de meeste vaardigheden goed scoorden, maar hun spreekvaardigheid stond op een laag niveau. Filosoferen zou hierop een antwoord kunnen bieden. Ook de pedagogische begeleidingsdienst van het Antwerps Stedelijk Onderwijs vond dit een interessant project in het kader van onderwijsinnovatie en bood ondersteuning.

Hoe zou filosoferen met kinderen dan beter kunnen inspelen op de taalproblemen dan de lessen die ze voorheen kregen? Enerzijds kunnen de motivatie en daardoor ook de inbreng in het gesprek van sommige kinderen beduidend groter zijn. De regels die bij een filosofisch gesprek gelden, zijn immers anders dan bij een klassiek kringgesprek, iets wat zeer duidelijk gemaakt moet worden bij de start van het filosoferen. De rol van de leerkracht blijft zo veel mogelijk beperkt tot het in goede banen leiden van de zoektocht naar een antwoord en het bewaken

van de interacties. Hoewel hij/zij wel de aanzet kan geven, is het niet de bedoeling dat de leerkracht het gesprek inhoudelijk bepaalt. De conclusie van het gesprek wordt door de deelnemers bepaald, de leerkracht heeft niet het laatste woord. Het filosofische gesprek biedt ook extra spreekkansen en oefenkansen in het verwoorden, argumenteren en andere vaardigheden die horen bij het voeren van een gesprek.

Dat heeft ook te maken met de aard van de onderwerpen, die de kleuters veel meer vrijheid geven dan bij leergesprekken. Sarah Morré, laatstejaarsstudente, filosofeerde bijvoorbeeld met oudste kleuters over ‘Wat is denken?’, ‘Wanneer is iemand verliefd?’, ‘Wanneer is iemand jouw vriend?’ en ‘Ben je een dier?’ Zowel in een volledig Nederlandstalige klas in Kessel (Het Spoor) als in een gemengd allochtoon/autochtone klas in Lier (De Ceder) leverde dat interessante gesprekken op.

De specifieke talige vaardigheden die tijdens filosofische gesprekken worden aangesproken, gaan verder dan spreek- en luistervaardigheid op zich. Spontaan gaan kinderen zowel de vorm als de inhoud van hun uitingen analyseren, zoals in: ‘Da is geen product: een product is voor te kuisen; da is

“Te vrijblijvend altijd ‘waarom’ en ‘hoe’ vragen, leert de kleuters niet om door te denken. Misschien zullen ze daardoor wel geneigd zijn om zich door verwondering te laten leiden, maar het doelgericht zoeken naar antwoorden wordt hiermee niet echt gestimuleerd.”

voor te douchen, dan is da shampoo.’ (Een kleuter uit de 3de kleuterklas van Musica Antwerpen. Van de vraag ‘Waarom zijn de blaadjes groen?’ kwamen de kleuters onder andere terecht bij hoe hun mama’s hun haar verven met een ‘product’; gesprek met Kirsten Volckaerts op 25/06/12). Ook voor taalbeschouwing kan filosoferen met kleuters dus een belangrijke troef zijn. De (taal)analytische kwaliteiten van de gespreksbegeleider spelen eveneens een belangrijke rol. Wanneer de leerkracht niet op de juiste manier aansluit bij de veronderstellingen van de kleuters, wanneer er niet geprobeerd wordt om de analyse van de kleuters te richten op een gemeenschappelijke conclusie, wordt het gesprek al snel een opeenvolging van losse flodders. Te vrijblijvend altijd ‘waarom’ en ‘hoe’ vragen, leert de kleuters niet om door te denken. Misschien zullen ze daardoor wel geneigd zijn om zich door verwondering te laten leiden, maar het doelgericht zoeken naar antwoorden wordt hiermee niet echt gestimuleerd.

Om succesvol met kinderen te kunnen filosoferen, speelt de opleiding van de leerkracht dus ook een essentiële rol.

Het belang dat gehecht wordt aan deze vorming, valt trouwens zowel in Berchem als in Heemstede op. Filosoferen met kinderen (en filosoferen tout court) is niet iets dat je uit je mouw schudt. Er is inzicht voor nodig in het hele proces, maar bovenal ook de nodige vaardigheden om als begeleider de gesprekken te kunnen opstarten en begeleiden. En dat is niet eenvoudig, gewoon als leerkrachten zijn om het hele klasgebeuren te sturen en voortdurend te controleren.

Bij sommigen moet er daarom wel wat initiële huiver overwonnen worden. Enkel een gemotiveerd team van leerkrachten kan systematisch die uitdaging aangaan en volhouden. Maar dat kan het team niet alleen. Gelukkig is er meestal hulp voorzien. De leerkrachten moeten immers niet alleen gevormd worden voor ze kunnen starten met het filosoferen in de klas, die vorming moet ook blijvend ondersteund worden. In Heemstede worden er elk schooljaar studiedagen georganiseerd ter ondersteuning van het filosofisch project. In Berchem werd in samenwerking met het Vlaams netwerk voor eigentijds filosofie-onderwijs (VEFO, www.filosoferen.eu) en

de pedagogische begeleidingsdienst van de stad Antwerpen een traject georganiseerd van intervisie en externe begeleiding.

Die begeleiding is broodnodig omdat in de vooropleiding van de meeste leerkrachten geen of weinig aandacht en tijd was voor filosoferen met kinderen. De beweging is dan ook nog niet zo heel erg oud. De Amerikaanse filosoof Matthew Lipman nam als eerste het initiatief om vanaf jonge leeftijd kinderen vertrouwd te maken met het filosoferen. Hij merkte namelijk bij zijn universiteitsstudenten op dat hun redeneervermogen onderontwikkeld was. In de jaren '70 richtte hij een eigen instituut op (IAPC) en begon hij met het ontwikkelen en uittesten van materialen om het filosoferen in de basisschool te introduceren.¹ In Nederland is Berrie Heesen de bekendste voorvechter van het filosoferen met kinderen.² In Vlaanderen zette Richard Anthone in de jaren '90 het filosoferen met kinderen mede op de kaart.

Een belangrijke promotor is de pedagogische begeleidingsdienst van de stad Gent, die sinds 2008 elk jaar samen met VEFO een tweedaagse masterclass filosoferen organiseert,³ met meestal bijzondere aandacht voor het filosoferen met kinderen en jongeren. Goedele De Swaef, Ingrid Antheunis en hun collega's ondersteunen er al jaren leerkrachten in het veld bij het filosoferen met hun klas.

Op studiedagen en symposia merken we ook dat er meer interesse ontstaat voor het FMK. De voorbije jaren werden heel wat nieuwe, interessante en praktisch bruikbare materialen gepubliceerd, zowel in Nederland als in Vlaanderen. De pleitbezorgers in Vlaanderen ijveren er nu voor om het filosoferen ook expliciet te laten inbouwen in de eindtermen van het

¹ Op Youtube kan je hem aan het werk zien in verschillende filmpjes.

² In 1989 lag hij mede aan de wieg van het Centrum Kinderfilosofie Nederland, te vinden op www.kinderfilosofie.nl.

³ De vijfde editie ging door op 8 en 9 maart 2012. Deze jubileumeditie haalde buitenlandse autoriteiten in verband met filosoferen met kinderen naar Gent zoals Catherine McCall, Oscar Brenifier, Beate Børresen en Marja Van Rossum. De deelnemers kregen hierdoor een heel arsenaal aan praktische handvatten om het filosoferen in de klas aan te pakken.

basisonderwijs, zodat het toepassen ervan minder vrijblijvend wordt. De overheid geeft immers toe dat filosoferen belangrijk is, maar geeft onvoldoende ondersteuning en budget om de praktijk te verankeren. Of misschien is er behoefte aan apart opgeleide leerkrachten, om het overvraagde werkveld niet onrealistisch zwaar te belasten?

Dat filosoferen niet grondig verankerd is in het programma van de lerarenopleidingen, wil niet zeggen dat er geen belangstelling voor bestaat. In Berchem volgt Artesis Hogeschool Antwerpen het filosoferen op de voet. Voor het steeds evoluerende curriculum van de lerarenopleiding is eerstehands informatie van de successen en tegenslagen van dit project immers uitermate interessant. In de bachelor kleuteronderwijs is het filosoferen met kinderen al enkele jaren in beperkte mate aanwezig in het curriculum. In het tweede jaar krijgen de studenten een beperkte inleiding op het onderwerp en praktische voorbeelden. Er zijn ook enkele uren voorzien om filosofische gesprekken te voeren, te observeren en te leiden. Dit gebeurt op eigen niveau, maar de onderwerpen zijn zo gekozen dat ze ook bij kleuters gebruikt zouden kunnen worden.

Gemotiveerde studenten kunnen het onderwerp ook kiezen voor hun eindproject en integreren het in hun stage. Het is pas dan dat ze echt beseffen wat filosoferen met kinderen inhoudt en het leren toepassen. Toch is het ook voor hen niet makkelijk om consequent een onderscheid te maken tussen filosofische gesprekken en gewone klasgesprekken en leergesprekken. Ook de taalvaardigheid en analytische kwaliteiten van de studenten spelen hierbij een belangrijke rol. Ook daarop zou nog meer moeten ingezet worden om de studenten beter voor te bereiden op een rol als filosofisch gespreksleider.

En wat zijn de voorlopige resultaten in Berchem? Is filosoferen inderdaad een aangewezen manier om een meertalig publiek beter de Nederlandse taal te leren beheersen? Voor algemene conclusies is het nog te vroeg, maar er zijn al wel een aantal indicaties. De spreekvaardigheid bij de leerlingen lijkt er inderdaad op vooruit te gaan. En wat ook heel belangrijk is: omdat andere vaardigheden worden aangesproken en men niet op zoek is naar dat ene juiste antwoord in het hoofd van de leerkracht, voelen meer en andere leerlingen zich aangesproken. Wanneer het welbevinden van de leerlingen groeit, zullen ze ook actiever deelnemen aan de filosofische gesprekken, wat een positief effect op de taalvaardigheid zal hebben.

Het verhaal van filosoferen met kinderen en de invloed op de taalvaardigheid is nog lang niet volledig geschreven. Hopelijk krijgen de huidige initiatieven nog meer uitbreiding, opvolging en navolging. Dan pas zullen we ook nauwkeuriger de precieze impact kunnen bestuderen en kunnen de huidige eerder intuïtieve conclusies bevestigd worden.

Ingeborg Landuyt is lector Nederlands in de Bachelor Kleuteronderwijs van de Artesis Hogeschool te Antwerpen.

Literatuur

Anthone, R. e. (2007). *Socrates op de speelplaats. Theorie en praktijk van het filosoferen met kinderen.* Leuven: Acco.

Bartels, R. e. (2009). *Filosoferen doe je zo. Leidraad voor de basisschool.* Budel: Damon.

Home page. (sd). Opgeroepen op juni 27, 2012, van Vereniging voor eigentijds filosofieonderwijs: www.filosoferen.eu

Janssens, D. e. (2004-2005). Filo en Sofie wonen in de denkvragenkast. *Kleuters en ik*, 22-29.

Lambrechts, B. (2008). *Wat zit er achter de wolken? Leidraad voor filosoferen met kinderen.* Mechelen: Plantyn.

Morré, S. (2012). *Filosoferen met kleuters. Ongepubliceerd eindwerk.* Artesis Hogeschool Antwerpen.

Stanley, S. (2006). *Creating enquiring minds.* Londen: Network Continuum.

Van Rossum, M. (2008). *Waarom maken ze Max eigenlijk meteen koning? Filosoferen met jonge kinderen.* Leeskraam.